

1 PSYCHOLOGIE JAKO SAMOSTATNÁ VĚDNÍ DISCIPLÍNA. PŘEDMĚT A CÍLE, SYSTÉM PSYCHOLOGICKÝCH DISCIPLÍN. POSTAVENÍ PSYCHOLOGIE V SYSTÉMU VĚD

1.1 Rychlý náhled kapitoly

Psychologie bude představena jako mladá vědecká disciplína, která se velmi dlouze vyvíjela v rámci jiných disciplín, než se etablovala samostatně. Od doby svého vzniku se široce a rychle rozvíjela a postupně se vytvořila celá síť psychologických disciplín, přes základní, speciální až po aplikované. Koneckonců aplikace v praxi je jedním z hlavních cílů psychologie jako takové.

1.2 Cíle kapitoly

Hlavním cílem kapitoly je, aby student:

- uměl vysvětlit vznik psychologie jako vědy
- dokázal definovat předmět psychologie z různých směrů přístupu jeho zkoumání
- uměl objasnit postavení psychologie v systému věd
- dokázal pojmenovat strukturu psychologických disciplín.

Pokud student získá tyto základní znalosti a dovednosti, bude způsobilý orientovat se v této vědní disciplíně a pochopí vzájemné vztahy mezi jednotlivými disciplínami navzájem i navenek, aplikováním do praxe.

1.3 Klíčová slova kapitoly

Biologický, behaviorální, kognitivní, psychoanalytický, fenomenologický přístup; systém věd, empirické vědy, přírodně-společenské; teoretické disciplíny (obecná psychologie, dějiny psychologie, psychologie osobnosti, vývojová psychologie, psychologická metodologie, psychopatologie, sociální psychologie), speciální (psychologická metodologie, psychometrie, psycholingvistika, zoopsychologie, psychofyzika, farmakopsychologie), aplikované (klinická psychologie, psychologie zdraví, poradenská psychologie, pedagogická psychologie, psychologie práce, forenzní psychologie, psychologie sportu).

1.4 Výkladová část

1.4.1 *Psychologie jako samostatná vědní disciplína*

Psychologie jako samostatná vědní disciplína vznikla až v novověku, přestože byla součástí psychologie od jejího počátku. Například řecký filozof a lékař Hippokrates (460-370 př. n. l.) položil základní kameny psychologie temperamentu.

Za počátek vědecké psychologie je obvykle považován rok **1879**, rok, ve kterém německý lékař, filozof a psycholog **Wilhelm Maximilian Wundt** (1832 - 1920) založil na univerzitě v Lipsku první psychologickou laboratoř. V této laboratoři se školilo mnoho významných evropských i amerických psychologů, přičemž za hlavní výzkumnou metodu byla považována metoda introspekce prováděná školenými pracovníky za přesně vymezených podmínek. Vytvořil tím podmínky pro vědecké zkoumání a tak se mohla psychologie etablovat jako samostatná vědní disciplína.

Američané považují za zakladatele **William Jamese**, který v roce **1890** vydal „Principy psychologie“, čímž položil základy psychologie jako vědy. (Hill, 2004)

Předpoklady pro vznik psychologie jako samostatné vědy byl rozvoj filozofie, vývojové teorie, rozvoj lékařských oborů, zvláště fyziologie a neurologie a psychofyzika. (Plháková, 2006)

Rozvoj filozofie

V prvních dekádách 19. stol byla velmi vlivná empirická filozofie, která se v oblasti psychologie zaměřovala na co možná objektivní popis obsahu vědomí. Ve 2. pol. 19. stol. se v evropském myšlení začal prosazovat pozitivizmus, jehož představitelé tvrdili, že není možné dostat se za hranice světa daného pozorováním, poznatelnost světa je dána hranicemi vědy. K pozitivizmu se hlásil např. **Herbert Spencer** (1820 – 1903), který prosazoval myšlenku evoluce. V roce 1855 vydal knihu „Principy psychologie“, v níž považuje mnohé mentální funkce za výsledek dlouhého evolučního vývoje, jsou součástí adaptace k okolnímu světu. Věřil v jednosměrný vývoj, od nejjednoduššího ke složitějšímu; tvrdil, že pokrok tedy není nahodilý, ale nutný. (Plháková, 2006)

Vývojové teorie

V 19. stol. se ve vědě začíná prosazovat vývojové hledisko, organické druhy se přestávají brát jako stvořené a neměnné. Vytváří se nové schéma interakčních vztahů mezi organismem a okolním prostředím. Zástupci např. Lamarck, Darwin.

Lamarck – věřil, že vývoj živých organismů je výsledkem působení dvou sil – vůlí k pokroku (jejím působením se zvyšuje složitost organismu), a snahou o přizpůsobení se okolnímu prostředí. Např. žirafa vyvinula dlouhý krk natahováním se po listech stromů. Domníval se, že vlastnosti získané během života rodičů se přenáší na děti. Dnes víme, mechanismy dědičnosti jsou mnohem složitější.

Charles Darwin – jeho teorie se opírá o tři základní pilíře: druhové variace, boj o přežití a přirozený výběr. Darwinovo dílo mělo vliv zvláště na vývojovou psychologii. Pod vlivem Darwina začali psychologové zkoumat vzájemnou interakci mezi organismem a prostředím, vliv instinktů a pudů na lidské chování a prožívání. Místo analýzy obsahu se začaly studovat funkce. (Plháková, 2006)

Fyziologie a neurologie

V 19. stol. se objevilo velké množství poznatků o činnosti mozku, nervového systému a senzorických procesech.

K vynikajícím fyziologům patřil **Herman Helmholtz**, autor teorie barevného vidění (podle něj máme v oku 3 druhy čípků, které jsou v maximální možné míře stimulovány světelným elektromagnetickým vlněním, které odpovídá červené, zelené a modré barvě. Kombinací těchto barev vznikají vjemy různých barev spektra.

Vynikající neurologové **Paul Broca** (Brocovo centrum je mozková část ve spodní části čelního laloku reguluje řečové projevy tzv. motorické centrum řeči, motorická afázie – tzv. telegrafická řeč, lidé po mozkové mrtvici= rozumí, ale nemluví) a **Karl Wernicke** (mozkové centrum na vrcholu spánkového laloku umožňuje rozumět řeči – tzv. senzorické centrum řeči - poškození tzv. senzorická afázie, řeč má normální rytmus, ale postrádá slova) objevili v mozkové kůře řečová centra.

Jan Evangelista Purkyně studoval mj. vědomí, spánek a zrakové vnímání. Zjistil, že za šera vnímáme jasněji barvy, které spadají do krátkovlnné části barevného spektra, tj. fialovou, modrou, zelenou. Tento jev nazýváme Purkyněův fenomén. (Plháková, 2006)

Psychofyzika

V 19. stol. vznikl nový vědní obor – psychofyzika, který byl bezprostředním předchůdcem samostatné psychologie. Psychofyzika se experimentálními metodami pokoušela zkoumat vzájemné vztahy mezi fyziologickými a psychickými procesy (hl. senzorické procesy). Představitelé - **Weber a Fechner**. (Plháková, 2006)

1.4.2 *Předmět psychologie*

Plháková (2003, s. 15) definuje psychologii jako „*vědu, která studuje lidské chování, mentální procesy a tělesné dění, včetně jejich vzájemných vztahů a interakcí.*“ Tedy psychologie je věda o psychice, duševním životě, a protože psychika zahrnuje chování a prožívání, je tedy vědou o chování a prožívání.

Vědu tvoří vždy tři části: musí být stanovený předmět, vytvořené hypotézy a platné teorie a vědecká metodologie. (Hill, 2004)

Psychologie je jedna z nejmladších vědních disciplín, která se rozhodla zabývat nejsložitějším objektem – člověkem.

Lidský mozek se skládá z více než 10 miliard nervových buněk a nespočítatelného množství spojení mezi nimi, je tedy složitý nejen z hlediska anatomie a fyziologie, ale zvláště z hlediska zapamatovaných informací, které obsahuje.

Pojmenovat přesně všechny jevy a kategorie není možné, protože musíme vzít v úvahu také další, zvláště vnější vlivy, které psychiku a její obsahy mohou ovlivňovat.

Obecně řečeno, předmětem psychologie je lidské chování a prožívání včetně hledání možnosti ovlivňování. V průběhu vývoje psychologie se vyčlenilo několik proudů, které mají na předmět psychologie různý pohled vyplývající z jejich teoretických východisek. Podrobněji se zaměříme na přístup behaviorální, biologický, kognitivní, psychodynamický a fenomenologický.

BIOLOGICKÝ PŘÍSTUP

Tento směr psychologie má své kořeny již v dávném Řecku, kdy se Galén domníval, že lidské vlastnosti mají souvislost s tělesnými šťávami. Současní biologičtí psychologové vnímají jako předmět svého studia neurofyziologické procesy, které chápou jako základ chování a prožívání člověka.

Předpokládají, že to, co je biologické, je také psychologické. **Zkoumají tedy vzájemné provázání všeho, co se děje v lidském těle, zvláště v nervové soustavě a mozku s lidským chováním a prožíváním.** Tedy jako předmět psychologie řeší např. otázku, jak funkce mozku ovlivňují duševní výkonnost člověka.

Hill (2004) uvádí, že tento psychologický přístup přinesl poznatky, které pomáhají odkrýt problémy v oblasti pohlavního vývoje, **agrese (zkoumání limbického systému), motivace (role hypotalamu v homeostáze)**, vědomí (biorytmus spánku a bdění) nebo **paměti (potvrdil význam hippokampu pro upevňování vzpomínek, čímž se může např. vysvětlit tzv. dětská**

amnézie, protože je zčásti způsobena nezralostí hippocampu, který do asi 2 let života není plně vyvinut).

BEHAVIORÁLNÍ PŘÍSTUP

Behaviorální přístup převládal v psychologii v první polovině 20. století. Behavioristé jsou přesvědčeni, že většina chování je naučena z prostředí a prostředím také určováno. Tedy předmětem psychologie z jejich pohledu je vnější chování člověka, které je možné pozorovat a měřit. Z tohoto pohledu sledují otázky související např. s analýzou sociálního chování, zabývají se např. tzv. sociálními podněty (lidmi, kteří mohou chování člověka ovlivňovat), reakcemi člověka na tyto podněty (odměňování, trestání, neutrální reakce), jak reagují jiní lidé, jaké podněty podporují nebo narušují interakci.

Behavioristické teorie učení našla a nachází široké uplatnění v pedagogice nebo v jistých případech také při léčbě lidí s poruchami chování. Velkým přínosem pak byl přínos vědecký, zvláště v oblasti experimentální psychologie.

KOGNITIVNÍ PŘÍSTUP

Kognitivní přístup se začal rozvíjet ve druhé polovině 20. století. Kognitivisté tvrdí, že tomu, co organismus dělá, můžeme porozumět pouze prostřednictvím studia duševních procesů. Předmětem psychologie je podle tohoto přístupu zkoumání kognitivních procesů (vnímání, zapamatování, úsudek, rozhodování a řešení problému) ve vztahu k chování a prožívání člověka.

Kognitivní psychologie přinesla mnoho pozitivního pro rozvoj dalších vědních disciplín, např. Piagetova Teorie kognitivního vývoje vedla ke zlepšení metod ve vzdělávání, metody kognitivní psychologie pomáhají např. při hodnocení výpovědí svědků, obětí nebo pachatelů trestných činů. Svými výzkumy paměti přispěli také k rozvoji metod na zlepšování paměti. Dětskou amnézii vysvětlují např. tím, že příčinou chybějících vzpomínek na první 3 roky života je skutečnost, že po 3. roce věku děti začnou díky rozvoji jazyka a myšlení organizovat vzpomínky do jiných schémat a předchozí způsob organizace později neumějí využít. (Hill, 2004)

PSYCHOANALYTICKÝ PŘÍSTUP

Psychoanalytický směr vycházel z principu působení nevědomých procesů. (myšlenky, strachy, přání), které ovlivňují chování člověka. Psychoanalytici podtrhli význam dětství, protože podle nich mnoho těchto impulsů, které jsou zakázány nebo trestány, vzniklo právě v raném věku působením rodičů nebo společnosti.

Podle Atkinsonové (2012) se každý člověk s pudovými impulsy rodí, a pokud jsou mu zakazovány, odsouvají se do nevědomí a následně ovlivňují jeho chování (překnutím, sny, duševní poruchy).

Předmětem studia psychologie je podle psychoanalytiků zkoumání nevědomých procesů a jejich ovlivňování osobnosti člověka (obránné mechanismy), pohlavního/morálního vývoje (v souvislosti s Oidipovým komplexem) nebo paměti (zapomínání způsobené potlačením).

HUMANISTICKÝ PŘÍSTUP

Humanistické hnutí vzniklo v 60. letech v USA a představuje tzv. třetí sílu psychologie. Věřili, že člověk má vrozenou potřebu sebeaktualizace a zdůrazňovali význam interakce s okolním prostředím.

Předmět psychologie vidí v problematice lidského bytí, smyslu života, zabývají se otázkami lidského svědomí, zodpovědnosti, osamělosti a intimity. Zkoumají člověka jako sociální bytost a jeho možnostmi svobodné volby.

Humanistický přístup je využíván zvláště pro terapeutické účely, zdůrazňuje potřebu zkoumat vědomí a zážitky člověka, důležitost svobodné volby, sebeaktualizace, zodpovědnosti a sociálního kontextu. (Hill, 2004)

1.4.3 *Cíle psychologie*

Psychologové si kladou čtyři obecné cíle: popsat, vysvětlit a předvídat lidské chování i prožívání. Získané poznatky chtějí využívat ke zvyšování lidské spokojenosti a zdraví.“ (Plháková, 2017, s. 16)

Psychologové chtějí pomocí různých metod (pozorování, experiment, rozhovor, dotazník, analýza produktů činnosti, anamnéza) popsat lidské chování a prožívání. Takto získané informace a údaje se snaží vysvětlit. K tomuto cíli dojdou např. vytvářením různých psychologických teorií. Je třeba mít na paměti, že žádná psychologická teorie není definitivním vysvětlením. Psychiku člověka ovlivňuje v průběhu vývoje celá řada vnějších i vnitřních činitelů, údaje, které byly podkladem pro teorii před desítkami let, již nemusí v současnosti platit. Je třeba neustále propojovat teorii s praxí.

Kvalitní, empiricky ověřená teorie by měla umožnit předvídat chování a prožívání člověka. Příkladem je např. teorie kognitivního vývoje Jeana Piageta, na jejímž základě lze předvídat, jaké kognitivní operace je schopno zdravé dítě provádět v určitém věku.

Nejvýznamnějším cílem psychologie je využívat získané znalosti ke zvyšování lidské spokojenosti a zdraví. Schopnost aplikace poznatků do praxe dokazuje úspěšné fungování celé řady dílčích psychologických disciplín, např. klinické nebo poradenské psychologie. (Plháková, 2017)

1.4.4 *Postavení psychologie v systému věd*

Psychologie patří mezi vědy empirické, neboť je založena na zkušenosti; empirie = zkušenost). Od počátku však provází psychologii spory, zda se jedná o vědu přírodní nebo společenskou. Na jedné straně je psychika člověka utvářena uvnitř, biologickými vlivy, na druhé straně vnějšími vlivy sociálními. Proto zaujímá psychologie postavení mezi přírodními a humanitními vědami. Nakonečný (1998, s. 42) uvádí, že „*dvojitá determinace lidské psychiky vytváří z psychologie vědu přírodně-společenskou.*“

1.4.5 *Struktura psychologických disciplín*

V psychologii jako každé vědní disciplíně se v průběhu jejího vývoje vyčlenila celá řada disciplín, z nichž některé jsou blíže teoretické rovině, jiné rovině výzkumné nebo praktické. V každém případě však můžeme říct, že se jedná o vztah reciproční, vzájemně se obohacující. Plháková (2003) člení psychologické disciplíny na tři hlavní kategorie, a to teoretické, speciální a aplikované.

Teoretické psychologické disciplíny vytvářejí základní poznatkový systém, vytvářejí a rozvíjejí teorie nezbytné pro rozvoj psychologie jako vědy.

Speciální psychologické disciplíny tvoří kategorii úzce specializovaných disciplín, které přinášejí úzce specializované poznatky. Nakonečný (1997, s. 260) považuje speciální

psychologické disciplíny za „odvozované ze základních a aplikovaných disciplín jako prohlubování specializace“. Mají specifický předmět zkoumání a odvozuji se od teoretických a aplikovaných disciplín. (Plháková, 2017)

Aplikované psychologické disciplíny představují propojení psychologie s praxí. Aplikované disciplíny reagují na potřeby praxe a obecnější psychologické poznatky aplikují na konkrétní situace. Těchto psychologických disciplín je celá řada, vlastně se mohou dotýkat každé oblasti lidského života. S rozvojem společnosti se ustavují stále nové disciplíny, které obecné poznatky teoretických a speciálních disciplín aplikují při řešení problémů.

TEORETICKÉ	SPECIÁLNÍ	APLIKOVANÉ
biologická psychologie	psycholingvistika	klinická psychologie
obecná psychologie	psychologická metodologie	psychologie zdraví
vývojová psychologie	psychometrie	poradenská psychologie
psychologie osobnosti	psychodiagnostika	pedagogická psychologie
sociální psychologie	psychofyzika	psychologie práce
dějiny psychologie	farmakopsychologie	forenzní psychologie
psychopatologie		psychologie sportu

TEORETICKÉ PSYCHOLOGICKÉ DISCIPLÍNY

OBEČNÁ PSYCHOLOGIE

Obecná psychologie vytváří základní pojmový aparát pro ostatní disciplíny. Zabývá se psychickými jevy u duševně zdravého člověka (kognitivními, emocionálními a konativními), metodologií jejich výzkumu, analýzou determinant apod. Shrnuje tedy poznatky o nejobecnějších zákonitostech fungování lidské psychiky.

DĚJINY PSYCHOLOGIE

Psychologická disciplína, která sleduje vývoj psychologického myšlení od nejstarších dob do současnosti. Pochopení vývojových linií vědní disciplíny je důležitou základnou pro případnou aplikaci jednotlivých nebo několika přístupů do praxe.

PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI

Psychologie osobnosti Je disciplínou, která se věnuje syntéze dílčích psychologických poznatků v zaměření se na celistvost a individualitu lidského jedince. „Psychologie osobnosti popisuje, jak a čím se lidé od sebe navzájem liší i podobají ve svém vědomí a jednání a vysvětluje analýzou vnitřních a vnějších podmínek, příčin a cílů, proč tomu tak je. Psychologie osobnosti tak poskytuje člověku nástroje k popisu a výkladu předmětných činností, sociálního jednání i vnitřního psychického a duchovního života člověka a umožňuje porozumět též konkrétnímu jedinci.“ (Smékal, 2009, s. 12)

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE

Vývojová psychologie studuje psychický vývoj člověka. V užším slova smyslu se vývojová psychologie chápe jako psychologie ontogenetická, tedy zabývající se vývojem lidského jedince od početí do smrti, tedy zkoumá tělesné, emocionální, kognitivní a sociální změny, k nimž dochází v průběhu života. V širším smyslu zahrnuje také fylogenezi (vývoj na různých stupních evoluční řady) a antropogenezi (vývojem lidské psychiky v souvislosti s kulturními a historickými změnami v průběhu civilizačního vývoje) člověka.

SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE

Helus (1992, s. 16) definuje sociální psychologii jako disciplínu, která se zabývá „psychikou a osobností v sociálních souvislostech jeho života.“ Sociální psychologie se zabývá psychickými jevy, které jsou vyvolány působením jiných osob a vším, co se děje ve vztazích mezi osobami. Předmětem jejího zkoumání je např. vliv společenských faktorů na lidskou psychiku, různé formy interakce, sociální percepce, postoje, struktura a dynamika sociálních skupin.

BIOLOGICKÁ PSYCHOLOGIE

Plháková (2003) řadí do teoretických psychologických disciplín také biologickou psychologii, která zkoumá vztahy mezi tělesným a duševním děním. Patří sem např. neuropsychologie (studuje vyšší mentální funkce ve vztahu s mozgovými strukturami), evoluční psychologie (vychází z předpokladu, že struktura lidského mozku a některé jeho funkce i některé formy sociálního chování se vyvinuly proto, že pomáhaly našim předkům vyhrávat v zápase o přežití a úspěšnou reprodukci). Behaviorální genetika (pokouší se vysvětlit určité projevy chování člověka různými kombinacemi genů), srovnávací psychologie (studuje podobnosti a rozdíly různých živočišných druhů včetně člověka s cílem najít nejzákladnější zdroje lidského chování).

PSYCHOPATOLOGIE

Psychopatologie zkoumá podle Říčana (2005, s. 28) „chování a prožívání lidí, kteří jsou stíženi duševní poruchou nebo mají defekt způsobený vrozeným nebo získaným poškozením nervové soustavy“.

SPECIÁLNÍ PSYCHOLOGICKÉ DISCIPLÍNY

PSYCHOLOGICKÁ METODOLOGIE

Speciální psychologická disciplína, která zkoumá obecné principy vědeckého bádání a konkrétní metody psychologického výzkumu, zvláště ověřování hypotetických kauzálních vztahů v experimentech. Zabývá se pozitiviv a omezením jednotlivých metod a vhodností jejich aplikace v různých šetřeních.

PSYCHOMETRIE

Psychometrie je nauka o měření duševních jevů, která se zabývá tvorbou a ověřováním psychologických testů pomocí statistických postupů.

PSYCHODIAGNOSTIKA

Psychodiagnostika je disciplína, která rozvíjí a aplikuje psychologické standardizované metody (osobnostní dotazníky, výkonové testy, IQ testy) nebo nestandardizované metody. Slouží jako nástroj v klinické praxi i výzkumu.

PSYCHOLINGVISTIKA

Speciální psychologická disciplína, která se zabývá způsoby, jakými lidé osvojují a užívají jazyk.

PSYCHOFYZIKA

Obor, který studuje a měří počítky vyvolané určitými podněty. Získáváním experimentálních údajů osvětluje a dokazuje příčinnou souvislost psychického s fyzickým a duchovního s materiálním.

FARMAKOPSYCHOLOGIE

Obor, který se zaměřuje na zkoumání účinků léků na psychické procesy.

APLIKOVANÉ PSYCHOLOGICKÉ DISCIPLÍNY

KLINICKÁ PSYCHOLOGIE

Aplikovaná psychologická disciplína, která se zabývá diagnostikou, prevencí a terapií duševních potíží, poruch a onemocnění. Cílem je hledat příčiny mentálních a behaviorálních poruch, snažit se o jejich nápravu pomocí psychoterapeutických metod.

PSYCHOLOGIE ZDRAVÍ

Křivohlavý (1994) definuje psychologii zdraví jako „obor, který se zabývá úlohou psychologických faktorů při udržování zdraví, prevencí nemocí, psychologii zvládnání různých onemocnění, otázkami uzdravení a vyrovnáváním se s chronickými nemocemi.“

Předmětem této aplikované disciplíny je např. zkoumání vlivu stresu na zdraví, vzájemných vztahů mezi lékařem a pacientem, problematikou bolesti, psychickými důsledky nevyléčitelných onemocnění apod.

PORADENSKÁ PSYCHOLOGIE

Poradenská psychologie se snaží pomáhat lidem, kteří prochází životními krizemi, pomáhají ve studijních, pracovních, rodinných i jiných problémech, konfliktech a rozhodnutích. Pomoc je určena lidem, kteří netrpí vážnými duševními poruchami. Pomáhají lidem ujasnit si osobní cíle a učí je překonávat překážky.

PEDAGOGICKÁ PSYCHOLOGIE

Aplikovaná psychologická disciplína pedagogická psychologie zkoumá psychologické zákonitosti procesu vzdělávání a výchovy s přihlédnutím k vnitřním (strukturální a dynamická charakteristika osobnosti) a vnějším podmínkám. Je to tedy věda o prožívání a chování jedinců v záměrně navozovaných výchovných podmínkách.

PSYCHOLOGIE PRÁCE

Psychologie práce je aplikovaná disciplína, která zkoumá vnitřní a vnější podmínky práce a jejich vliv na pracovní výkon. Z psychologie práce se postupně vydělil řada samostatných oborů, např. inženýrská psychologie, psychologie trhu, psychologie zákazníka a další.

FORENZNÍ PSYCHOLOGIE

Tato disciplína nachází uplatnění v soudním a vězeňském systému. Zabývá se studiem zločinnosti, psychologii pachatelů i obětí trestních činů, vypracovávají soudně znalecké posudky, posuzuje trestní odpovědnost pachatelů vzhledem k jejich možným psychickým poruchám a posuzují např. spolehlivost svědků. (Plhánková, 2017)

PSYCHOLOGIE SPORTU

Cílem této psychologické disciplíny je nejen psychologickými prostředky zvýšit výkony vrcholných sportovců, ale zabývá se obecně vztahem mezi sportem a duševní pohodou člověka.

1.5 Shrnutí

Psychologie jako věda se ustavila na konci 19. století a stále se intenzivně rozvíjí. Tak jako každá věda má ustavenou definici oboru, stanoveny cíle, předmět, metody výzkumu. Vzhledem k postupné profilaci se rozčlenila na tři základní skupiny psychologických disciplín, a to disciplíny teoretické, které se zabývají rozvojem obecných poznatků, skupinu speciálních disciplín, které mají velmi úzce zaměřený předmět (patří sem např. farmakopsychologie) a široká skupina disciplín aplikovaných, které zaznamenávají v posledních letech velký rozvoj a jsou využívány v mnoha oborech.

Psychologie se snaží z různých úhlů pohledu vysvětlit, co je podstatou duševního života člověka, jak psychika vznikla, co ji podmiňuje, determinuje, jak probíhá lidské prožívání a chování, jak člověk vnímá vnější svět, jak se v něm orientuje, jak se učí, jak řeší problémy, jak myslí, jak se rozhoduje, jak a čím se lidé navzájem liší apod.

1.6 Kontrolní otázky

1. Jaké musely být splněny předpoklady pro to, aby se psychologie etablovala jako samostatná věda?
2. Vyjmenujte čtyři základní cíle psychologie.
3. Ujasněte si vzájemné obohacování mezi vědní disciplínou psychologie a pedagogikou, sociologií, filozofií, biologií a antropologií a naznačte styčné plochy těchto oborů.
4. Vyjmenujte skupiny psychologických disciplín a ke každé vyjmenujte alespoň tři.

1.7 Korespondenční úkol

1. *Prostudujte podrobněji různé přístupy k předmětu psychologie a navrhnete koncept formou úvahy v rozsahu 2 NS týkající se zkoumání např. poruch chování u dětí z pohledu 5 psychologických směrů.*
2. *Rozšiřte seznam aplikovaných disciplín alespoň o 6 dalších, které v textu nejsou uvedeny. Určete jejich předmět, cílovou skupinu, oblasti využití a metody práce. Využijte k tomu aktuální odborné zdroje (publikace, vědecké časopisy). V rozsahu 2 NS.*

1.8 Pro zájemce

Herbert Spencer ve svém díle Principy psychologie rozpracoval Teorii o „přebytečné energii“. Vyhledejte informace o této i dalších vývojových teoriích a v rozsahu 5 NS zpracujte informace o nich ve vazbě na vznik psychologie jako samostatné vědy.

1.9 Literatura, informační zdroje:

- BENESCH, H. *Encyklopedický atlas psychologie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-317-7.
- CARLSON, J. G. *Testy k Psychologii Atkinsonové a Hilgarda*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-861-6.
- HARTL, P. a HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.
- HILL, G. *Moderní psychologie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-641-1.
- NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2. rozš. vyd. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-0625-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. 2., podstatně rozš. vyd. Praha: Vodnář, 2013. ISBN 978-80-7439-056-2.
- NOLEN-HOEKSEMA, S. et al. *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Vyd. 3., přeprac. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0083-3.
- PLEVOVÁ, I. a PETROVÁ, A. *Obecná psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3246-5.
- PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1387-3.
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-0871-X. s. 69-89.

ŘÍČAN, P. *Psychologie*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0532-6.

VÁGNEROVÁ, M. *Základy obecné psychologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-283-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Obecná psychologie: dílčí aspekty lidské psychiky a jejich orgánový základ*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3268-1.

2 ZÁKLADNÍ POJMY OBECNÉ PSYCHOLOGIE. Mozek jako orgánový základ lidské psychiky.

2.1 Rychlý náhled kapitoly

Kapitola přináší definování základních pojmů obecné psychologie, mezi něž patří psychika, psychické obsahy, psychické procesy, psychické stavy. Pozornost bude věnována také vysvětlení pojmu chování v různých souvislostech a základní charakteristice prožívání. Součástí uvedení do studia psychologie je také základní exkurz do mozku jako orgánového základu lidské psychiky.

2.2 Cíle kapitoly

Po prostudování kapitoly bude student schopen:

- popsat mozek jako orgánový základ lidské psychiky
- význam jednotlivých oblastí mozku pro různé psychické procesy
- pochopit mozkový metabolismus a jeho význam pro psychické funkce
- definovat základní psychologické pojmy
- vysvětlit jejich základní charakteristiky
- umět porovnat podstatu jednotlivých fenoménů
- aplikovat získané poznatky do praxe.

2.3 Klíčová slova

Psychika, znaky prožívání, psychický proces, psychický proces kognitivní, psychický proces emocionální, psychický proces motivační, psychický stav (dočasný, trvalý), chování (volní, chování mimovolní, verbální, neverbální, spontánní, reaktivní, operativní, expresivní, adaptivní); mozek, neuron, synapse, asociační oblast, pravá hemisféra, levá hemisféra, prefrontální kůra, limbický systém, amygdala, bazální ganglia, neuromediátory, dopamin, acetylcholin, adrenalin, noradrenalin, serotonin.

2.4 Výkladová část

2.4.1 Základní pojmy

PSYCHIKA

Nejzákladnějším a nejobecnějším pojmem užívaným v psychologii je psychika, současně je velmi těžké jej přesně definovat. Plháková (2003, s. 43) definuje psychiku jako „*Souhrn duševních dějů během celého lidského života.*“ *Pokud budeme předpokládat, že si člověk uvědomuje jen jejich část, vytváří to prostor pro studium dvou rovin – vědomí a nevědomí.*“

Kohoutek (2002, s. 15) zase jako „*dynamický a relativně trvalý systém obecných, skupinových a individuálních duševních procesů, stavů a vlastností.*“ Tedy psychika je jakási struktura, organizace psychických jevů, které se kvalitativně liší od somatického. Už Sigmund Freud používal termín mentální aparát, který popisoval jako relativně samostatný systém fungující na základě vlastních zákonitostí, přičemž fungování je srovnatelné s jinými systémy, např. systémem dýchacím nebo trávicím.

Lidská psychika představuje souhrn psychických jevů, které jsou funkcí mozku, formují se ve společnosti hlavně působením výchovy a umožňují člověku poznávat svět a působit na něj.

PROŽÍVÁNÍ

Plháková (2003, s. 43) definuje prožívání jako „sled uvědomovaných psychických zážitků, je to nepřetržitý tok psychických zážitků (obsahů), který probíhá při různých stupních jasnosti vědomí, resp. bdělosti.“

Psychický zážitek má tři složky: poznávací, citovou a motivační (snahovou). Všechny složky se objevují v každé situaci, jen bývá některá v popředí, jiná v pozadí. Předmětem prožívání může být vnější svět, stav vlastního těla i vlastní mysli (sebereflexe).

ZNAKY PROŽÍVÁNÍ:

- časovost
- subjektivnost
- jedinečnost
- omezení pouze na část psychiky (prožívání zahrnuje jen uvědomovanou stránku)
- nevyjádřitelnost chováním ani řečí.

PSYCHICKÝ PROCES

Psychický proces je určitý děj nebo sekvence psychických operací, při kterých se určitý psychický subsystém dostává z výchozího do konečného stavu.

Rozlišujeme procesy kognitivní (senzorické procesy, vnímání, učení, paměť, imaginace, myšlení), emocionální (vedou ke vzniku emocí, jejichž subjektivní prožitkovou komponentu označujeme jako cit - smutek, radost, zlost, hněv, překvapení) a motivační (duševní síly, které aktivizují a usměřují člověka).

Psychické procesy hypoteticky vedou ke vzniku psychických obsahů. (Plháková, 2017)

PSYCHICKÝ OBSAH

Psychický obsah, tzv. mentální reprezentace, je způsob, jakým lidská psychika znázorňuje vnější i vnitřní realitu. K psychickým obsahům patří počítky, vjemy, představy, myšlenky, sny, fantazijní představy, paměťové představy, vzpomínky, přání.

Psychické obsahy (na rozdíl od neustále probíhajících psychických procesů) si můžeme vybavit – buď se ve vědomí nacházejí přímo, nebo si je můžeme záměrně ve vědomí vybavit. Při řešení složité operace se někdy vybaví výsledek, aniž bychom si uvědomili řetězec mentálních operací, který vedl k jeho vzniku. (Plháková, 2017)

PSYCHICKÝ STAV

Psychické procesy jsou pravděpodobně velmi rychlé a proměnlivé. Psychický stav je na rozdíl od psychického procesu relativně stabilní. Psychický stav můžeme rozlišovat převážně pouze metodou introspekce – člověk sám je schopen (většinou) rozlišit, kdy se nachází v dobrém nebo špatném psychickém stavu. Psychický stav, tedy „stav vědomí“, je pozadím, na kterém probíhají psychické procesy a vznikají psychické obsahy, současně samozřejmě platí, že psychický stav může výrazně ovlivňovat průběh psychických procesů, prožívání a chování a to jak v pozitivním, tak negativním směru. Mohou se měnit v průběhu dne nebo delší doby.

Psychické stavy rozlišujeme na:

- 1) DOČASNÉ (aktuální naladění člověka)

2) TRVALÉ (relativně stálé podmínky psychického dění). (Plháčková, 2017)

CHOVÁNÍ

Chování je souhrn vnějších projevů, činností, jednání a reakcí organismu. Chování člověka na rozdíl od prožívání může pozorovat jiná osoba nebo jej mohou zachytit přístroje. Chování je úzce spojeno s vnějším, zvláště sociálním prostředím. Podle Kohoutka (2002) chování charakterizuje určitá míra adaptivnosti (přizpůsobivosti) a expresivnosti (spontánnosti).

Tradičně se rozlišuje chování

- volní (úmyslné, záměrné = aktivita člověka, která směřuje k určitému cíli a je řízena vědomou intencí, záměrem)
- mimovolní (neúmyslné, bezděčné = nepodmíněné reflexy, instinktivní projevy)

Další dělení chování je

- verbální (zahrnuje řeč, především její obsahovou, resp. významovou stránku)
- neverbální

Podle formy se člení na

- spontánní (bez vnějších příčin)
- reaktivní (v důsledku působení vnějšího podnětu)
- operativní (souhrn složité aktivity člověka při vykonávání určitého úkolu).

Z hlediska míry souhlasu chování s prožíváním:

- expresivní (chování představuje bezprostřední výraz prožívání)
- adaptivní (zaměřeno na přizpůsobení se okolnostem).

2.5 Kontrolní otázky

1. Definujte základní pojmy užívané v obecné psychologii.
2. Jaké znáte tři skupiny psychických obsahů?
3. Jaký je vztah mezi psychickým procesem a psychickým obsahem? Vyjmenujte alespoň 5 příkladů psychický proces-psychický obsah.
4. Vyjmenujte základní vlastnosti prožívání a vysvětlete.
5. Je řeč chováním člověka? Svoji odpověď zdůvodněte.

2.6 Literatura, informační zdroje

BENESCH, H. *Encyklopedický atlas psychologie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-317-7.

FÜRSTOVÁ, M. *Psychologie*. Praha: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-199-0.

HARTL, P. a HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.

KERN, H., et al. *Přehled psychologie*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-240-8. (str. 33 –52)

- KOUKOLÍK, F. *Rozhodování: eseje*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3364-0.
- KOUKOLÍK, F. *Před úsvitem, po ránu: eseje o dětech a rodičích*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3634-4.
- KOUKOLÍK, F. *Sociální mozek: evoluce a neuronální podklady*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-2850-9.
- KOUKOLÍK, F. *Metuzalém: o stárnutí a stáří*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2464-8.
- KOUKOLÍK, F. *Mozek a jeho duše*. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-069-1.
- KULIŠŤÁK, P. a kol. *Klinická neuropsychologie v praxi*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3068-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Obecná psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2015. ISBN 978-80-7387-929-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-0993-0. Str. 215 – 243.
- NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0689-3.
- PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1086-6.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie. Příručka pro studenty*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-923-2.
- VÁGNEROVÁ, M. *Obecná psychologie: dílčí aspekty lidské psychiky a jejich orgánový základ*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3268-1.

